

Feltarbeid i barnehagen – noen metodiske refleksjoner om forskning som relasjon mellom forsker og informanter

Ragnhild Andresen

Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Østfold

ragnhild.andresen@hiof.no

Innledning

Siden sen vår 2008 har jeg drevet etnografiske studier i 4 barnehageavdelinger (i 2 ulike barnehager) med fokus på personalets interaksjon med barn og omgivelser. Når dette skrives høst 2010 har jeg ennå ikke avsluttet disse studiene. I denne artikkelen vil jeg relativt kortfattet formidle refleksjoner jeg så langt har gjort om det å være pedagogisk forsker i rollen som ”etnograf”, som betyr at jeg gjør studier i en naturalistisk setting, - nemlig i barnehagens daglige liv, at jeg tilstreber en holistisk tilnærming ved å bruke ulike former for kvalitative metoder, at jeg er deskriptiv, - i beskrivelsene av situasjoner og meningsproduksjon som foregår i disse bestreber jeg meg på å gjengi hva jeg ser og hører. Ikke minst er jeg i stadig interaksjon med personalet jeg forsker blant, særlig med spørsmål som ”hva mener du med ...?” og ”hva er bakgrunnen for at du handlet slik da ...?”.

Mitt prosjekt ”Barnehageansattes omsorgsutøvelse i arbeid med barn med nedsatt funksjonsevne” er et delprosjekt under prosjektet *Barnehagens arbeid for inkludering av barn med nedsatt funksjonsevne i et profesjonsperspektiv*¹ ved Høgskolen i Østfold. I det daglige arbeidet med forskningsprosjektet har vi som deltakere i prosjektet valgt også å bruke betegnelsen *barn med særskilte behov*, siden ”barn med nedsatt funksjonsevne” kan defineres bredt, ikke kun som en for oss individuell klassifisering av enkeltbarn med tilkjente rettigheter som utløser ressurser til arbeidet med dem. Personalet i barnehagen kan oppfatte at også andre barn har behov for spesiell støtte, og dessuten at slike behov kan være funksjon av omgivelser og situasjon (Jf Grönvik 2007), eventuell marginalisering, og at de har en viktig rolle i å være oppmerksomme på og handle i tråd med denne oppfattelsen. I mine feltstudier viser det seg for eksempel at både personalet og barn kan sies å ha nedsatt funksjonsevne i forhold til å kommunisere, siden begge parter har manglende ferdigheter i å forstå og snakke hverandres språk. Slike forhold har også betydning for metodisk tilnærming og tematisering i feltarbeidet. I mine studier er jeg spesielt opptatt av hvordan personalet forstår sammenhengen mellom omsorg, lek, læring og dannelse, og hvordan de handler i lys av denne forståelsen.

---

¹ Prosjektet er del av forskningsprogrammet Praksisrettet FOU finansiert av Norges forskningsråd (2008-2011). Prosjektleder: professor Anne-Lise Arnesen.

Mine metodiske refleksjoner vil handle om fire forhold som har spilt en vesentlig rolle for meg i forskningsprosessen hittil, - for det første, om sammenheng mellom problemstilling og metode, for det andre min rolle som ”besøkende”, for det tredje min posisjon som forsker og for det fjerde om skriving som del av forskerprosessen. Alle fire forholdene handler om relasjoner mellom meg som forsker og personalet i barnehagen.

Problemstilling og metodologisk tilnærming - et spørsmål om interaksjon med feltet

Jeg vil hevde at kvalitative metodiske tilnærminger i feltet vil kunne være forskjellige avhengige av problemstillinger vi opererer med. Det vil for eksempel kunne være forskjell mellom måter å undersøke problemstillinger om utbredte skjulte og ubevisste mønstre i interaksjon mellom voksne og barn i barnehagen (Andresen 1996) og hovedproblemstillingen i vårt pågående prosjekt, som dreier seg om *hvilke utfordringer arbeidet med barn med spesielle behov i barnehagen medfører*. Problemstillingen her innebærer blant andre spørsmål om hvordan personalet oppfatter og gir uttrykk for muligheter og begrensninger som påvirker deres praksis for å utvikle og realisere et inkluderende barnehagemiljø (Arnesen et al. 2008:2). I det første eksemplet er det riktignok et krav til forsker om bevissthet om egen påvirkning på miljøet ved sitt nærvær, mens ved sistnevnte problemstilling utvides deltakelsen, i form av en observatør som tidvis gir tilbakemeldinger til de observerte, til å være en langt mer nærværende deltaker. Hovedproblemstillingen for vårt pågående prosjekt og den sentrale problemstillingen i mitt delprosjekt som handler om hvordan førskolelærere og personalet tenker og handler i deres funksjon som omsorgsgivere og lærere krever en langt høyere grad av interaksjon mellom dem og meg som forsker.

Denne formen for etnografisk prosjekt krever av forsker, i tillegg til selvrefleksjon over egen forutsetningsbevissthet, bevissthet om rollen som ”informed outsider” og evne til åpenhet i forhold til hva jeg observerer, en høy grad av *interaksjon mellom meg som forsker og det jeg forsker på* (Crapanzano 1992). Som interagerende forsker tar jeg utgangspunkt i ulike metodiske tilnærminger, - i åpen og ”ledsagende” observasjon (Andresen 1996), i uformelle samtaler underveis med styreere, pedagogiske ledere, fagarbeidere og assistenter, i deltakelse i formelle møter, i lesing av og diskusjon om dokumenter, blant annet barnehagens handlingsplaner, i åpne intervju på grunnlag av intervjuguider både knyttet til observasjon av spesifikke observerte hendelser og situasjoner og knyttet til fenomen som er sentrale for problemstillinger i prosjektet. Jeg tar mine ”funn” tilbake til personalet og kan på den måten få flere og utfyllende refleksjoner over det jeg har sett og hørt – og fornemmet, og på den måten berikes bildet av forskningsfeltet, ved at dette bildet gir utvidede perspektiver til helheter og deler og sammenhenger mellom dem.

Min rolle som besøkende forsker – et samarbeid mellom meg og personalet

Otto Laurits Fuglestad (2007:36) sier: ”Å utvikle ei rolle under feltarbeidet er ein leite- og forhandlingsprosess. Du prøver deg fram etter ein måte å gli inn i miljøet på, ser kanskje etter etter nokre oppgaver du kan utføra, tek nokre initiativ og ser kva som hender”.

Jeg kjenner meg godt igjen i dette sitatet, og også i det han sier om at i begynnelsen kan rollen din være klar som ”besøkende”. Men etter noen dager kan din rolle som ”besøkende” bli noe uklar, både for dem du er i feltarbeid hos og for deg selv. Jeg gjenkjenner denne uklarheten som ”kriblingen” jeg kjente i kroppen som nykommer, særlig første dagen i de ulike avdelingene. og den vage fomlingen som kommer av usikkerhet på hva de som ”bebor” stedet du gjester, tenker om deg, ditt opphold og dine intensjoner. Jeg kunne i starten på feltarbeidet i de forskjellige barnehageavdelingene også merke en viss utydelig reservasjon, eller gjensidig usikkerhet blant personalet, men også nysgjerrighet og interesse for hva jeg var der for.

Jeg fant ut at i denne fasen kan det være av stor betydning for det videre arbeidet med prosesser som handler om tolkning og meningsdannelse at jeg som forsker eksplisitt avklarer, med for eksempel leder, om det er ønsket at jeg skal ha en posisjon som mer eller mindre aktiv eller mer eller mindre passiv deltakende observatør. Ønsket hos ledere om en aktiv og tydelig undrende og tilbakemeldende forsker er stadig blitt bekreftet av personalet på ulike avdelinger. Jeg ser også betydningen av at jeg relativt raskt og tidlig i forskningsprosessen ga tilbakemeldinger om egne refleksjoner over fenomen jeg observerte og gikk i dialog om mulige ulike måter å se og tolke fenomenene på.

Fuglestad (ibid.:39) gir et eksempel på hvordan det i afrikansk sammenheng er et filosofisk argument for en deltakende forskningspraksis. Han viser til det sørafrikanske begrepet *ubuntu* som viser til typisk afrikansk kollektiv orientering, også i pedagogisk filosofi. Verdier som understreker gjensidighet, er også et paradigme for forskning. Forskingen min foregår i en kulturell kontekst. Denne konteksten må bli synlig for meg som forsker, og den må debatteres med dem jeg forsker på, før jeg kan være i stand til synliggjøre den for ”andre verdener”, som for eksempel min egen, nemlig academia. Jeg har erfart at min egen forforståelse som forsker og refleksjon over denne i dialog med personalet jeg forsker blant, kan være avgjørende for hva jeg får tilgang til av kunnskap på feltet.

Cato Wadel (1991:45 ff) sier at lærlingrollen kan være et godt utgangspunkt for en feltarbeidsforsker. Det innebærer å legge til side egen forforståelse og det du tror du vet og kjenner til, og å se og lytte med nye øyne og ører og åpent sinn. Wadel kaller bl.a. feltarbeid å *være sosiolog på seg selv* (ibid.:59 ff), noe som innebærer å utnytte seg selv som informant. Det perspektivet er tankevekkende. Det gir meg også nye perspektiv på gjensidigheten mellom meg og informantene mine i feltarbeidet.

Min posisjon som forsker i dialog med personalet

Som antydnet ovenfor stiller jeg i forskningsfeltet ikke ”med blanke ark”. Men min status som ”informert outsider” krever ”bevegelighet”, - jeg prøver hele tiden å fastholde for meg selv at min egen bevegelige subjektivitet møtes med andre bevegelige subjekter. I det vi kan kalle et refleksivt rom foregår det en kunnskapsgenererende prosess blant oss og i oss, - det gjelder både personalet og meg som forsker.

Når vi tilstreber dialogens form skjer det også ofte at hendelser og fenomen ikke kun handler om hva som skjer mellom oss som personer, men også om ”tingenes tale”. Utformingen av omgivelsene, - hva som henger på (og *i*) veggene, på hva bordet er fylt av, hva barna er opptatt av og hva personalet ser og hører av dette, materialer barn og voksne bruker i sine gjøremål har betydning for dialogen (Lenz Taguchi 2010). En samtale mellom oss kan forstås som en triade (Hilden & Middelthon 2002), mellom meg som forsker, en eller flere av personalet og temaet eller fenomenet som er gjenstand for dialog og undersøkelse. Ikke minst i barnehagen er tingene en virksom størrelse i dialogen; ”... lurer på hva vi kan gjøre for at hun kan bli glad i å tegne...”, ”han er særlig opptatt av å leke løve ...” osv.

Det handler hele tiden om interaktive prosesser mellom mennesker og fenomen eller temaer i barnehagen og meg som forsker. Hendelser skjer i en kontekst som er sammensatt, og kompleksiteten må ivaretas i genereringen av kunnskap. Følgende spørsmål dukker uavvendelig og stadig opp: Hvordan skal jeg forstå dette? Nettopp dialogen med personalet og triaden vi inngår i, er avgjørende for min forståelse, slik jeg ser det. Men hvordan finne frem til dialogen mellom dem og meg?

Om forståelsen av det spontane og flertydige i interaksjonene som foregår i en barnehageavdeling kan det være fruktbart å bruke begrepet *bricolage* (Levi-Strauss 1968)². Begrepet brukes i dag for å beskrive ”the methodology under construction or of ”emergence” (Sommerville 2007). Det kan handle om å sette fenomen sammen og ikke alltid på gjennomtenkte måter. Forskeren tar ”what is at hand in the specific sites of research” (Denzin & Lincoln (2005:4). En slik situasjon befinner jeg meg selv ofte i som forsker, og for meg betyr det at jeg benytter meg av anledninger som byr seg, som dukker opp, eller som andre gir meg. For eksempel kan jeg befinne meg på vei for å forstette en dialog jeg hadde dagen i forveien med en av de ansatte. På veien til vedkommende ser eller hører jeg ”fra siden” en dialog mellom en annen ansatt og et par barn som virker interessant. Jeg forandrer retning og setter meg ned og lytter og observerer og legger meg flere spørsmål på minne. Hun som hadde denne kontakten med de to barna er opptatt med noe praktisk like etterpå, men jeg treffer henne ute en stund senere og jeg får luftet spørsmål og går inn i interessante refleksjoner sammen med henne. ”Bricolage” har mange likheter med det å improvisere, men det vektlegger samtidig å se det som skjer som lag på lag, eller brikker, av meningsskaping der forskeren ikke har monopol på ”sannheten”.

Jeanette Rhedding-Jones, som har erfaring med barnehager både som førskolelærer og siden som forsker, er en av dem som er opptatt av forskjellighet og mangfold i dette feltet. I slike sammenhenger hevder hun at det ikke er tilstrekkelig å anerkjenne forskjeller for å redusere marginalisering (Rhedding-Jones 2001). Det er nødvendig å sette navn på og kritisere fokus på det kulturelt vanlige for å vise hva mangfold *ikke* er (Rhedding-Jones 2007). Feltforskning kan gi oss mange anledninger til det sistnevnte hvis vi er våkne for disse anledningene.

---

² Antropologen brukte ordet i boken *The Savage Mind* for å beskrive spontane handlinger.

Skriving som en integrert del av feltmetodikken – der informantene ”medvirker”

Et ideal for feltarbeid, slik jeg oppfatter det, er full tilstedeværelse, også mentalt. Slikt nærvær vil gjøre at vi ikke bare tenker og reflekterer teoretisk. Vi vil kunne oppleve også følelser, - sterke følelser. Det er en del av feltmetodikken også å ta følelsene med i våre refleksjoner; de kan være viktige innganger til ny kunnskap og til holistisk tilnærming til det vi forsker i. I arbeidet med meg selv som mentalt tilstedeværende har jeg hatt god hjelp av å skriftliggjøre for meg selv ulike erfaringer som nevnt ovenfor.

Min erfaring er at skrijving er en viktig del av feltarbeidet, nærmest en kjerne som særpreger denne tilnærmingen. Skriveprosessen fungerer som et viktig redskap i bestrebelsene på å forstå – både oss selv og de vi forsker blant. Fuglestad (ibid.:41) viser til Laurel Richardson (2000) som betegner skriveprosessen som *a method of inquiry*, noe som innebærer at skrijving gis status som en vesentlig del av kvalitativ forskning generelt. Dette har jeg erfart. Skriveprosessen er en søke- og prøveprosess. Det er ikke slik at først tenker jeg, så skriver jeg ned tankene jeg har tenkt, snarere er skrijvingen en dialogprosess jeg har hatt - og har – både med meg selv og med medarbeiderne i barnehagen. Det kan handle om å lete etter og prøve ut begreper og bilder eller metaforer.

Hva som skjer med oss når vi skriver, er det imidlertid ikke skrevet mye om i metodelitteraturen. Fuglestad er en av dem som har rettet opp dette de siste årene og trekker frem skriveprosessen som et viktig aspekt ved kvalitativ forskning, som ofte er preget av ikke-standardiserte fremgangsmåter og analysemetoder, der vi selv er det viktigste ”instrumentet” (ibid.:138), som også kan gi lyd også til andre stemmer i feltet, spesielt tenker jeg på barnehagepersonalets stemmer jeg har hørt i samspill med barna og i samtaler med meg om tanker og følelser knyttet til deres pedagogiske filosofi og praksis.

En annen som har tatt opp skriveprosessen som tema - også i forskning, er sosialantropologen Anders Johansen. I boken *Samtalens tynne tråd* (2003:13) hevder han at det er i den praktiske skrivesituasjonen det virkelig går for seg. Det er nemlig her det endelige resultatet oppstår. Tankene oppstår underveis, av selve anstrengelsen med å formulere seg selv (ibid.:36), men også med å formulere de andre stemmene jeg har lyttet til i forskningsprosessen. En sak er at medarbeiderne i barnehagen har gitt meg informasjon om både hvordan de tenker og hvordan de handler i forhold til barn de har omsorg for, og dermed er viktige aktører i forhold til min skriveprosess. En annen sak er at skrijvingen min kan danne grunnlag for tilbakemelding til personalet, både i form av nye spørsmål som bakgrunn for nye refleksjoner, men også i form av bekreftelse på deres egen rolle i min forståelse av det jeg har sett og hørt i barnehagen. Slik tilbakemelding er ikke bare en faglig forskningsmessig utfordring, men også en faglig etisk fordring.

Det er i skriveprosessen at jeg ofte grundigst har blitt i stand til å bearbeide egne inntrykk som går utover det tenkte, som følelser av ulike slag knyttet til det jeg har sett og hørt i felten, men også knyttet til egne prosesser som jeg både som forsker og som ”alminnelig menneske” i

relasjon til andre, går gjennom i feltarbeidet. Og der – i skriveprosesser som del av forskningsprosessen – er jeg fremdeles.

Avsluttende kommentar

Jeg har i gjennom mine refleksjoner i denne artikkelen forsøkt å klargjøre hvordan forskjellige sider ved min metodologiske tilnærming, posisjon, rolle og prosess er tett knyttet til min relasjon til informantene. Hvorvidt min fremstilling av mine refleksjoner er i tråd med den virkeligheten som informantene kjenner, er det kun de som kan svare på. I fremtidige møter mellom dem og meg vil det være et nytt tema å reflektere sammen over.

Referanser

Andresen, R. (1996) *Kjønn og kultur. En studie av voksnes deltakelse i barns kjønns sosialisering på grunnlag av et observasjonsmateriale fra norske barnehager*. Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap.

Arnesen, A.-L., R. Andresen, A.S. Larsen, K.-A. Solli, T. Kolle & B. Ulla (2008) *Barnehagens arbeid med inkludering av barn med nedsatt funksjonsevne i et profesjonsperspektiv*. Norges Forskningsråd (NFR): Praksisrettet FOU (søknad og prosjektbeskrivelse).

Crapanzano, V. (1992) *Hermes' Dilemma and Hamlet' Desire. On the Epistemology of Interpretation*. Cambridge: Harvard University Press.

Denzin, N. K. & Y. S. Lincoln (eds.) (2005) *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publications.

Fuglestad, O. L. (2007) *Tett på praksis: innføring i pedagogisk feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.

Grönvik, L. (2007) *Definitions of Disability in Social Science: Methodological Perspectives*. Uppsala: Uppsala universitet.

Hilden, P. K. & A.-L. Middelthon (2002) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning - et etnografisk perspektiv*. I *Tidsskrift for Den norske legeforening nr 25, 2002, 122: 2473-6*.

Johansen, A. (2003) *Samtalens tynne tråd*. Oslo: Spartacus.

Lenz Taguchi, H. (2010) *Going Beyond the Theory/Practice Divide i Early Childhod Education. Introducing an intra-active pedagogy.* London & New York: Roulledge.